

Med fokus på norske interesser i en multipolar verden

Taler
Kjell Grandhagen

Dato
5 mars 2012

Sted
Oslo Militære Samfunn

Omstendigheter
E-tjenesten 70 år

1 Deres majestet. Mine damer og herrer!

Da jeg sto på denne talerstol for ganske nøyaktig et år siden gjorde jeg et nummer av at offentlige foredrag fra E-tjenesten snarere har vært unntaket enn
5 regelen opp gjennom tjenestens etterkrigshistorie. Jeg pekte på at selve tjenestens oppgave - det å hente inn og bearbeide informasjon som ikke er allment tilgjengelig - fordrer at man strengt beskytter sine metoder, kapasiteter og kilder, og ikke minst de som arbeider i og for tjenesten. Derfor vil det alltid være slik at en stor del av det Etterretningstjenesten frembringer av informasjon, og måten
10 informasjonen frembringes på, må forbli hemmelig. Det har norsk etterretningstjeneste og alle dens nåværende og tidligere medarbeidere gjennomgående vært svært flinke til.

Men jeg gjorde i fjor også et poeng av at etterretning ikke utelukkende kan
15 innhyles i mystikk og forbeholdes de lukkede rom. Etterretning er en avgjørende viktig samfunnsfunksjon. Den er og skal være underlagt demokratisk kontroll, den skal operere innenfor klart opptrukne juridiske rammer, den skal ha et solid etisk fundament og den trenger bred støtte og forståelse i samfunnet rundt oss. Etterretning krever mye av dem som jobber med det. Det er
20 avgjørende at de kan kjenne respekt og forståelse både fra sine politiske oppdragsgivere og i befolkningen generelt. Det gjør Etterretningstjenestens ansatte i dag.

Jeg er på denne bakgrunn kommet til den konklusjon at den viktigste
25 forutsetningen for at E-tjenesten kan fortsette å hemmeligholde det som det er så viktig å hemmeligholde, det er at tjenesten også viser åpenhet på de områder

der det er mulig å vise åpenhet. Eller sagt på en annen måte; det er lettere å få aksept for et "ingen kommentar" utsagn når det er nødvendig, hvis man ved andre anledninger har gitt innsikt der det er mulig.

30

Dette var bakgrunnen for at jeg i fjorårets OMS-foredrag valgte å tegne et ganske inngående bilde av tjenestens oppgaver, hva etterretningstjenesten kan bidra med, hvilke trusler vårt land står overfor, hvordan vi kan bidra til å gjøre politiske og militære beslutninger bedre, hvordan vi kan støtte våre militære styrker og bidra til sikkerhet for våre soldater, hvordan regjering og Storting kontrollerer vår virksomhet og hvorfor et bredt internasjonalt samarbeide er viktig innenfor vårt område.

40

I årets foredrag vil jeg forfølge tråden videre og fokusere på det Etterretningstjenesten faktisk leverer til det norske samfunn - våre vurderinger av viktige forhold som har betydning for norsk sikkerhet, og bidragene til den innsikt og forståelse som skal danne bakgrunn for viktige beslutninger hos våre myndigheter.

45

Så er det sikkert noen som allerede her faller av lasset og lurer på hvordan jeg for et minutt siden kunne si at en stor del av den informasjon vi frembringer må forbli hemmelig, og nå si at jeg skal redegjøre for nettopp disse vurderingene av viktige forhold med betydning for norske interesser.

50

Og svaret på spørsmålet ligger kanskje i det faktum at det tok ikke mindre enn 69 år av tjenestens 70-årige historie før vi i fjor utga vår første slike helhetlige, ugraderte vurdering. Det er nemlig svært krevende å behandle store mengder gradert informasjon til et slikt nivå at det kan offentliggjøres i en ugradert rapport. I dag overleverte tjenesten for andre gang sin rapport "Fokus" til forsvarsministeren, og vi har stilt oss til disposisjon for å kommentere den og svare på spørsmål fra pressen i dag og i morgen.

60

"Fokus" behandler ikke alle de geografiske og tematiske områder e-tjenesten analyserer. Vi har valgt å gjøre et utvalg av de viktigste fokusområdene, som samtidig er de områdene vi bruker mest ressurser på. Jeg vil i det etterfølgende gå igjennom disse områdene, og begynner med de områdene der vi mener det er en reell og konkret trussel mot Norge og norske interesser:

Det første av disse områdene er internasjonal terrorisme.

La meg begynne med å minne om at dette er et område som forutsetter et dypt og inngående samarbeide med Politiets Sikkerhetstjeneste nasjonalt, og med en rekke samarbeidende tjenester ute i verden. Det er ikke Etterretningstjenestens
70 oppgave å vurdere terrortrusselen i Norge - det er PST's ansvar. E-tjenestens rolle er å forstå utviklingstrekkene innenfor de internasjonale terroristnettverkene og hvordan disse påvirker det potensielle trusselbildet mot Norge og mot norske interesser i utlandet. I tillegg har E-tjenesten et fokus på forbindelsene fra de internasjonale terrornettverkene inn mot miljøer i Norge.

75

Begivenhetene 22. juli i fjor viste med all tydelighet vårt samfunns sårbarhet overfor enkeltpersoner eller grupper med intensjon om og evne til å utføre terrorhandlinger. Selv om handlingene 22. juli ble utført av en enslig, etnisk norsk nordmann, er det E-tjenestens vurdering at den mest alvorlige
80 terrortrusselen mot Norge i 2012 likevel kommer fra militant islamisme med utgangspunkt i Al-Qaidas internasjonale terrornettverk. E-tjenesten følger for tiden konkrete kontakter mellom Al-Qaida-nettverket og enkeltpersoner og miljøer i Norge, og har et særlig fokus på den reisevirksomheten en del personer i Norge gjennomfører til konfliktområder i Sentral-Asia, Midt-Østen og deler av
85 Afrika for å gjennomgå trening og delta i såkalt jihad. E-tjenesten vil imidlertid i 2012 også ha økt oppmerksomhet mot en eventuell fremvekst av organiserte, voldelige, høyreekstreme miljøer i Europa, men vi har så langt ikke detektert potensielle trusler av den type vi ser i de militante islamistiske miljøene. E-tjenesten vil i tillegg forsøke å følge med på utenlandske virksomheter som
90 omsetter materialer egnet til sprengstoffproduksjon, foruten dem de som distribuerer informasjon om hvordan improviserte eksplosiver kan fremstilles.

Lyspunktet i det internasjonale kontra-terrorarbeidet ligger i at Al-Qaidas kjerneorganisasjon og sentrale ledelse, som har vært lokalisert i Pakistan og
95 Afghanistan, er blitt betydelig svekket gjennom 2011. Drapet på Osama Bin Laden og flere andre sentrale ledere har rammet organisasjonens evne til sentral planlegging og ledelse av operasjonene.

I tillegg er det slik at de folkelige opprørene som har skyllet over deler av Nord-
100 Afrika og Midt-Østen har kommet svært ubeleilig for Al-Qaida. Motiver som frihet, menneskerettigheter og demokrati står i skarp kontrast til Al-Qaidas egen ideologi, samtidig som organisasjonens erkefiender i den arabiske verden har forsvunnet fra sine maktposisjoner på rad og rekke. Dette svekker selvfølgelig

105 Al-Qaidas appell i den muslimske verden.

Al-Qaida har imidlertid kompensert for svekkelsen av sentralledelsen ved å etablere regionale ledelsespunkter i Irak, på Den arabiske halvøy og i Nord-Afrika. I tillegg har terrororganisasjonen Al-Shabaab i Somalia nylig erklært sin
110 tilknytning til Al-Qaida. Sentralledelsens funksjon er altså erstattet med flere relativt autonome knutepunkter rundt om i verden. Disse er aktive, men har for tiden ikke den samme evne til å planlegge og iverksette spektakulære angrep i den vestlige verden som Osama Bin Laden og hans lederskap tidligere hadde.

115 Det er på denne bakgrunn vi må forstå Al-Qaidas nåværende satsing på å rekruttere nye sympatisører rundt omkring i de vestlige land. Gjennom ulike nettsteder og webfora fremmes organisasjonens ideologi, og nye kandidater rekrutteres med sikte på fremtidige terroraksjoner. Prosessen starter gjennom ideologisk og religiøs påvirkning, og leder i en rekke tilfeller til at mennesker
120 med statsborgerskap eller annet lovlig opphold i vestlige land rekrutteres til treningsleire i områder kontrollert av Al-Qaida og sympatiserende organisasjoner. I en del tilfeller fortsetter treningen med deltagelse i væpnede operasjoner i disse områdene eller med at personene returnerer til sine hjemland i Vesten - enten med konkrete oppdrag om å forberede terroraksjoner eller for å
125 gå i "dvale" i påvente av et slike oppdrag.

Det andre området der vårt land for tiden står overfor klare og reelle trusler er det vi kaller det digitale rom, cyberområdet eller IKT-sikkerheten. Nasjonal Sikkerhetsmyndighet gjør her, sammen med sentrale aktører i offentlig og privat
130 sektor, en viktig jobb i å forebygge trusler mot vårt samfunns viktigste IKT-infrastruktur og for å detektere de utallige angrep og inntrengingsforsøk vi daglig utsettes for. Dette er særdeles viktig - holdningsarbeide, gode datasikkerhetsrutiner og oppdatert virus-programvare hever terskelen for våre sårbarheter.

135 Jeg vil imidlertid på det sterkeste advare mot å tro at problemet dermed er løst. Realiteten er at trusselen mot våre vitale IKT-systemer kan komme på to plan. De truslene som alene håndteres gjennom gode holdninger, gode rutiner og god virusbeskyttelse er nok de langt fleste, men ikke de mest alvorlige.

140 De mest alvorlige digitale truslene mot Norge som stat, mot våre vitale samfunnsfunksjoner og mot våre nasjonale interesser kommer fra enkelte

145 fremmede stater og særlig deres etterretningstjenester. Disse organisasjonene har
kapasitet til å trenge gjennom normale beskyttelsestiltak i offentlige og private
nettverk og hente ut informasjon vi ønsker å beskytte - politisk, militær,
økonomisk og industriell informasjon. Denne måten å drive spionasje på har i
betydelig grad erstattet og supplerer tradisjonell spionasje. Slik data-spionasje
utnytter ukjente svakheter i datamaskinenes operativsystemer og programvare,
150 og er svært vanskelig å detektere.

Enda mer alvorlig enn spionasje-trusselen er muligheten for å utnytte slik
avansert inntrenging i datanettverk til å manipulere eller ødelegge
datanettverkene for dermed enten å påvirke politiske og andre aktører i en
155 krisesituasjon, eller for å endre, stanse eller ødelegge viktige samfunnsfunksjoner
innenfor for eksempel telekommunikasjon, kraftforsyning, oljeproduksjon eller
andre kritiske virksomheter som baserer seg på IKT styringssystemer. Det skal
ikke mye fantasi til for å ane konsekvensene av slik aktivitet i en gryende
krisesituasjon.

160 Etterretningstjenesten har over tid bygd opp evne til å støtte Nasjonal
Sikkerhetsmyndighet i dens arbeide for å styrke IKT-sikkerheten. Vi kommer til
å videreutvikle vår kapasitet på dette området i tiden som kommer.

165 Det neste trusselområdet jeg vil fokusere på er Afghanistan - ikke fordi
utviklingen i Afghanistan på noen som helst måte direkte truer Norge som stat -
men fordi stabilitet i det sentrale og sørlige Asia er viktig for det internasjonale
samfunn, for NATO og for norske interesser. I tillegg har Norge for tiden over
500 soldater i landet samt en rekke sivile norske borgere som arbeider der. Deres
170 sikkerhet er et viktig anliggende for norsk etterretning, og vi bruker betydelige
ressurser på å følge utviklingen i Afghanistan og de trusler som påvirker
nordmenn i landet.

Etterretningstjenesten har fokus på to dimensjoner av Afghanistan-konflikten.
175 For det første støtter vi de norske avdelingene som opererer i landet direkte.
Hovedfokus i den forbindelse er Nord-Afghanistan - og spesielt Faryab provins
- der størstedelen av de norske styrkene opererer. Men vi er også tilstede med
støtte til norske spesialstyrker når de løser oppdrag i Afghanistan. Vi sørger for
at det etableres en sammenhengende og fullintegrert etterretningsstruktur for
180 norske styrker, slik at det sikres en best mulig forståelse av situasjonen i
operasjonsområdet, og så gode varsler som mulig om aktuelle sikkerhetstrusler.

Jeg kan av åpenbare grunner ikke gå i detalj om dette arbeidet, men jeg kan si så mye som at norske styrker aldri har hatt bedre etterretningsstøtte enn tilfellet er i Afghanistan i dag.

Den andre dimensjonen E-tjenesten fokuserer på i Afghanistan er utviklingen på det nasjonale plan. Med beslutningen om en uttrekning av NATO-styrkene i 2014 - altså to år fra nå - er det svært avgjørende å monitorere utviklingen på flere områder av avgjørende betydning. E-tjenesten har særlig fokus på fire slike strategiske utviklingsområder.

Det første er den politiske utviklingen i landet. I 2014 vil det også være presidentvalg i Afghanistan. Det fremstår i dag ingen klar etterfølger til president Hamid Karzai når han avslutter sin andre og i utgangspunktet siste presidentperiode, men posisjoneringen i det politiske miljøet har for lengst begynt. Afghanistan preges av lett omskiftelige politiske allianser, men det er fortsatt vanskelig å se for seg at en fremtidig president kan komme annetsteds fra enn den største folkegruppen - pashtunerne. Samtidig er det utenkelig å regjere uten betydelig forankring i folkegruppene i Nord-Afghanistan. Særlig innen disse gruppene pågår det for tiden betydelig posisjonering.

Det andre området av stor betydning frem mot 2014 er mulighetene for en fredsløsning mellom myndighetene i Kabul og opprørsbevegelsene - særlig Taliban. Selv om en fredsløsning før de internasjonale styrkene trekkes ut ikke er absolutt avgjørende, er det åpenbart at mulighetene for langsiktig stabilitet i Afghanistan ville være langt større dersom partene kunne legge ned våpnene og søke politiske løsninger. Det har allerede pågått sonderinger med sikte på forhandlinger gjennom flere år - langs flere spor og etter initiativ fra ulike internasjonale aktører. Ingen av disse sporene har så langt ledet frem til reelle fredsforhandlinger, men det knyttes for tiden visse forhåpninger til etablering av et Taliban representasjonskontor i Doha i Qatar, og de mulighetene det åpner for utvidet dialog. Minst like viktig som dialog mellom sentralmyndighetene og Taliban er det imidlertid å få til en intern konsensus mellom ulike grupper i det afghanske samfunn om rammene for en fredelig løsning med Taliban. Det er vanskelig å se at ikke en fredsavtale også skulle være i opprørsgrupperingenes interesse - krigstrettheten er høy. Utfordringen blir å utforske det svært begrensede handlingsrommet som eksisterer mellom Talibans krav på den ene siden og Nordalliansens hardlinere på den annen. Her vil det kreves betydelig politisk og diplomatisk kløkt.

Det tredje området vi følger med interesse er overføringen av ansvar fra det internasjonale samfunn - og særlig ISAF-styrken - til afghanske myndigheter.

225 Denne ansvarsoverføringen er et avgjørende element i det internasjonale samfunns exit-strategi og omfatter både sikkerhetsansvar og en rekke andre områder. Det er her viktig å merke seg at den tiden for lengst er passert hvor overføringen av ansvar var såkalt "conditions based" - altså bygget på at man på afghansk side suksessivt oppfylte bestemte forutsetninger. Realiteten i dag er at
230 overføring er "time line based", det vil si at det er lagt en tidsplan frem mot 2014, og at den styrer overføringstempoet til afghanske myndigheter. Det er åpenbart visse risiki knyttet til dette. E-tjenesten følger derfor situasjonen nøye, med sikte på å gi norske myndigheter best mulig forståelse av utviklingen på afghansk side. Når dette er sagt må jeg skynde meg å legge til at selv om det er risiko knyttet til
235 ansvarsoverføringen til afghanske myndigheter, er det ikke gitt at denne risikoen ville vært mindre om den hadde vært utsatt noen år. Det viktige er å følge utviklingen slik at eventuelle korrigerende tiltak kan iverksettes om det vurderes riktig og nødvendig.

240 Det fjerde området av avgjørende betydning frem mot 2014 er den regionale utviklingen. Realiteten er at Afghanistan opp gjennom historien alltid har vært prisgitt sine naboland. Slik vil det også være etter 2014. Det er på denne bakgrunn vi må forstå president Karzai's skytteldiplomati til land som Pakistan, Iran, India, Kina og Russland. Når de vestlige styrkene trekkes ut, vil disse
245 landenes betydning for Afghanistans sikkerhet øke - uavhengig av om det blir en sikkerhetsavtale mellom USA og Afghanistan og et visst nærvær av amerikanske styrker også i fremtiden.

Alle nabolandene har i utgangspunktet ønske om et stabilt og fredelig
250 Afghanistan i fremtiden. Det åpner muligheter for handel og økonomisk vekst, og det styrker sikkerheten i nabolandene selv. Utfordringen oppstår når nabolandenes individuelle interesser møtes i Afghanistan - særlig gjelder dette konflikten mellom pakistanske og indiske interesser i landet, men også - om enn i mindre grad - de andre nabolandene. Derfor er det vanskelig å se en varig
255 fredelig løsning i Afghanistan uten en sterk medvirkning og betydelig moderasjon fra de store regionale aktørenes side.

Et annet område som E-tjenesten har hatt et sterkt fokus mot det siste året er Midt-Østen og Nord-Afrika. Da jeg sto på denne talerstolen for et år siden

hadde urolighetene så vidt startet. Jeg brukte dette som et eksempel på hvordan endringer i det strategiske bildet kan komme brått og uventet. Realiteten er at Midt-Østen og Nord-Afrika for et drøyt år siden hadde svært lavt fokus i E-tjenesten. Som et lite land og en relativt liten etterretningstjeneste må vi

265 prioritere våre ressurser strengt. Vi evnet imidlertid i løpet av få dager å etablere en kapasitet som satte oss i stand til å analysere og vurdere utviklingen ettersom den arabiske våren skyllet gjennom Tunis, Egypt, Libya, Jemen, Bahrain og Syria. Vi har fortløpende levert til våre myndigheter rapporter, orienteringer og prediksjoner på utviklingen i regionen.

270 Særlig avgjørende ble denne kapasiteten i forbindelse med våre myndigheters beslutning om å delta i den strategiske luftkrigen i Libya. Gjennom hele etterkrigstiden frem til Libya hadde norske kampfly levert til sammen fire skarpe våpen i operasjoner, alle i Afghanistan. Mot mål i Libya ble det levert nærmere

275 600 våpen, delvis tett opp til sivil bebyggelse. Selv om flyene stilles under NATO kommando, fordrer dette svært grundig oppfølging fra nasjonal side, og betydningen av god etterretning og kvalitetssikring av målene viste seg helt avgjørende. Etterretningstjenesten vil i prinsippet alltid være der norske styrker er, og vi var selvfølgelig også tilstede sammen med de norske kampflyene i Souda

280 Bay på Kreta.

Utviklingen i Midt-Østen har for tiden stort fokus hos norske politiske myndigheter. Det er i øyeblikket særlig tre områder vi er opptatt av; risikoen knyttet til Iran; borgerkrigen i Syria; og den fremtidige politiske utviklingen i

285 Egypt.

Når det gjelder Iran er det flere grunner til bekymring.

Helt sentralt står landets atomprogram. Selv om Iran selv hevder dette

290 utelukkende er for sivile formål er det litt for mange indikasjoner på aktivitet som peker mot et militært kjernevåpenprogram. E-tjenesten har så langt ikke grunn til å tro at den endelige beslutningen om fremstilling av kjernevåpen er fattet av landets øverste leder, Ayatollah Seyed Ali Khamenei, men det er samtidig svært mange indikasjoner på etablering av anrikingskapasitet som egner seg til kjernevåpenproduksjon, og anskaffelse av missilsystemer som egner seg

295 for levering av slike våpen. Vi merker oss også Irans manglende åpenhet rundt programmet og beskyttelsestiltak som langt overgår det man normalt forbinder med sivile atomprogrammer. Det er e-tjenestens vurdering at et fremtidig Iran

300 med kjernevåpenkapasitet vil ha en svært negativ innvirkning på utviklingen i regionen. Det vil øke spenningen, samtidig som andre land i området også vil kunne føle at de må anskaffe en tilsvarende kapasitet.

Iran har også en generelt negativ innflytelse på utviklingen i Midt-Østen-
305 regionen, gjennom sin direkte støtte til Hezbollah i Libanon, regimet i Damaskus og undergravende aktivitet også i andre land.

Internt står landet midt oppe i betydelige politiske utfordringer, knyttet til kampen mellom ulike krefter i landets øverste ledelse. Sentralt i dette er
310 uenigheten mellom den øverste religiøse ledelse og president Mahmoud Ahmadinejad. Parlamentsvalget sist fredag er ventet å vise styrket oppslutning om øverste leder Khamenei og hans støttespillere på bekostning av president Ahmadinejad, som derved svekker sin posisjon foran neste års presidentvalg.

315 Samtidig med dette er det også faktorer som svekker Teheran-regimets posisjon også i den muslimske verden. Det internasjonale samfunns sanksjoner får tiltagende effekt og vil definitivt påvirke både landets befolkning og den politiske og militære ledelsen i tiden fremover. I tillegg har de folkelige opprørene som har skyllet gjennom den arabiske verden gitt myndighetene i
320 Teheran noe å tenke på. Selv om omveltningene har fjernet noen av de mer vestlig-lojale regimene i Midt-Østen, er det åpenbart en frykt blant lederskapet i Teheran for at også Iran vil oppleve tilsvarende strømninger i befolkningen. Her sitter minnene fra de store demonstrasjonene i Teherans gater i 2009 friskt i minnet.

325 Den største risikoen knyttet til Iran er likevel muligheten for et israelsk forkjøpsangrep rettet mot det iranske atomprogrammet. Gjentatte uttalelser fra ledende israelske politikere de siste månedene kan ikke vurderes utelukkende som en retorisk eskalering - det er grunn til å tro at Israel ser så alvorlig på det
330 iranske atomprogrammet at landet seriøst vurderer en militær aksjon de kommende månedene. Det er E-tjenestens vurdering at en eventuell slik militæraksjon kan få svært alvorlige konsekvenser både direkte for landene i regionen, men også indirekte for oljeforsyningen globalt - og dermed også for oljeprisene - og med de konsekvensene dette kan ha for kriserammede
335 økonomier i og utenfor Europa.

Borgerkrigen i Syria fortsetter med store humanitære konsekvenser for

340 sivilbefolkningen i landet. Regimet til president Bashar al-Assad er sterkt presset
både av opprørerne og det internasjonale samfunn, men har så langt
utelukkende svart med økt maktbruk i form av tunge våpen og store militære
styrker. Selv om det har vært en viss defeksjon fra de væpnede styrker, er det
ingen klare tegn på alvorlig splittelse i lederskapet eller generell oppløsning i
Hæren. President al-Assad synes altså å ha bestemt seg for at det å stå løpet
345 fremstår som et bedre alternativ for ham selv enn det å gi etter for opposisjonens
og det internasjonale samfunns krav.

På tilsvarende måte har en i utgangspunktet fredelig opposisjon blitt mer og mer
militant stilt overfor myndighetenes massive maktbruk. Opposisjonen evner
350 likevel ikke å holde viktige områder over tid, og tvinges over i mer gerilja-pregede
operasjoner.

Summen av dette blir en situasjon der myndighetene ikke evner å knuse
opprøret og hvor den folkelige opposisjonen styrkes, samtidig som overmakten
355 er for stor til at opprørerne evner å påføre myndighetene og hæren alvorlige
nederlag. Med dette som utgangspunkt kan konflikten meget vel trekke ut i
langdrag. Prisen for dette - på begge sider av konflikten - kan imidlertid over tid
bli så høy at det kan komme endringer. Dette kan skje ved at Bashar's
maktapparat over tid forvitrer, men det kan også skje ved en diplomatisk
360 løsning. I så fall ligger nøkkelen trolig hos land som Russland og Egypt, med
støtte fra Den arabiske liga.

Egypt selv står også overfor store utfordringer. Euforien etter Tahrir-opprøret
og Mubaraks fall har lagt seg. Landet har vært gjennom valg til parlamentet, og
365 skal i løpet av noen måneder gjennomføre sitt første frie presidentvalg.
Parlamentsvalget viste at Det Muslimske Brorskap nå er den drivende kraften i
landets politikk. Samtidig er det fortsatt den militære overgangsregjeringen som
styrer landet. Brorskapet og de militære føler hverandre kontinuerlig på tennene
i forhold til hvilken innflytelse og hvilke privilegier de militære skal ha i
370 fremtiden. Samtidig forvitrer landets økonomi som følge av fraværet av
utenlandske investeringer og nedgangen i turismen.

Det er altså ingen lystige perspektiver som møter Egypts fremtidige makthavere.
Den som overtar som president før sommeren må ta ansvaret for en alvorlig
375 økonomisk hestekur som vil ramme knallhardt blant landets fattige befolkning.
Det vil altså definitivt bli betydelig verre før det blir bedre for majoriteten av

Egyptas befolkning. Det vil bli en krevende virkelighet i et gryende demokrati. Derfor er det også i øyeblikket tvil knyttet til Det Muslimske Brorskaps vilje til å søke ansvar ved det kommende presidentvalget. Kanskje vil bevegelsen i stedet støtte en uavhengig kandidat eller teknokrat for å slippe å bli klistret til serien av upopulære tiltak som nødvendigvis må følge. Det er heller ikke sannsynlig at Brorskapet fullt ut vil utfordre de militæres posisjon i landet i denne omgang.

I Afrika følger Etterretningstjenesten spesielt utviklingen i Sudan og Sør-Sudan, samt i Somalia og tilliggende havområder.

For Sudan og Sør-Sudans vedkommende er situasjonen etter delingen av landet sist sommer nok så dystert. I Sør-Sudan rakk man knapt å heise sitt nye flagg før det nye landets grunnleggende problemer ble synlige for en hel verden. Landet hadde ingen fungerende myndighetsinstitusjoner, svak økonomi, og enigheten under frigjøringsprosessen ble raskt avløst av betydelig intern rivalisering - ikke minst innenfor SPLM-bevegelsens militære grupperinger.

Myndighetene i Sudan, på sin side, er imidlertid også svekket etter løsrivelsen. Opposisjonen der er riktignok svak og fragmentert, men svak økonomi og betydelige sikkerhetsutfordringer rundt om i landet utgjør over tid en betydelig utfordring for president Omar al-Bashir, som også sliter med sin relasjon til det internasjonale samfunn.

Hovedproblemet i dag er det totale fravær av tillit mellom Sudan og Sør-Sudan på et tidspunkt der landene burde se felles interesser i en avtale om utnyttelse av Sør-Sudans oljeforekomster med distribusjon - og tilhørende inntekter - over Sudans territorium, altså en mulig vinn-vinn-løsning.

Slik har det ikke blitt. Landene har snarere valgt konflikt om dette spørsmålet, med påfølgende full stans i oljeproduksjonen. Dette truer ikke bare landenes løpende inntekter, men en langvarig stans kan også ødelegge selve oljeinfrastrukturen i landene.

Det er i øyeblikket vanskelig å se at noen av partene skulle ha noe å tjene på en omfattende militær konflikt seg i mellom. Samtidig er det imidlertid stadig rapporter om trefninger i grenseområdene, som selvfølgelig i en gitt situasjon kan eskalere. Et antall norske offiserer tjenestegjør for tiden i FN-styrken UNMISS i Sør-Sudan.

Somalia har vært preget av kaos gjennom flere tiår. Landet er selve eksempelet på en "failed state", uten en fungerende sentralmakt med kontroll over territoriet, preget av lovløshet og humanitære katastrofer. Somalia utgjør et potensielt arnested for internasjonal terrorisme. Lovløsheten har også gitt handlingsrom for en omfattende pirat-industri som med rent økonomiske motiver har skapt stor usikkerhet for internasjonal skipsfart i det enorme indiske hav og tilstøtende havområder.

Somalias regjering kontrollerer i dag bare selve hovedstaden Mogadishu, mens provinsene Somaliland og Puntland i nord er under kontroll av lokale maktgrupper og har et visst myndighetsapparat på plass. Den afrikanske unions stabiliseringsstyrke, AMISOM, hjelper sentralregjeringen med kontrollen i og rundt hovedstaden, og blir styrket betydelig i månedene som kommer.

Resten av Somalia har vært kontrollert av grupperinger tilhørende opprørsbevegelsen Al-Shabaab. Denne kontrollen er imidlertid utfordret gjennom det siste året gjennom de militære intervensjonene til Kenya og Etiopia. Intervensjonene har fratatt Al-Shabaab kontrollen over betydelige områder i det sørlige og vestlige Somalia, men har ikke påført organisasjonen et avgjørende militært nederlag. Noe slikt kan heller ikke ventes med det første. Al-Shabaab har alle muligheter til å videreføre sin kamp som en geriljabevægelse, og har som tidligere nevnt også etablert seg som en filial av terrororganisasjonen Al-Qaida. Det gjenstår å se om den kenyanske og etiopiske offensiven, sammen med innsats fra AMISOM og sentralregjeringen i Somalia, gjør det mulig å utnytte det momentum som nå er skapt til å fravriste Al-Shabaab dens grep om befolkningen, eller om deres operasjoner snarere hardner befolkningen og øker al-Shabaabs legitimitet. Det er også en betydelig risiko for spredning av Al-Shabaab's terroraktivitet til nabolandene, og muligens også mot mål i Vesten.

Piratvirksomheten har vist en gledelig nedgang i 2011. Det er flere årsaker til dette. De viktigste er etter vår vurdering det omfattende nærværet av vestlige og andre marineenheter i de aktuelle havområdene og innføringen av væpnede vakter på et stort antall handelsskip. Samtidig har imidlertid piratene vist stor evne til å tilpasse og endre sitt operasjonsmønster, blant annet ved operasjoner med vesentlig større rekkevidde enn tidligere.

Den type tiltak som er iverksatt for å beskytte skipsfarten vil trolig ha tiltakende

positiv effekt. Samtidig er det neppe mulig å løse piratproblemet uten en grunnleggende endring på land i Somalia. Bare en stabil situasjon med myndighetskontroll over landterritoriet og de nære kystområder kan over tid fjerne piratenes operasjonsmuligheter. Det er ingen tegn på at Al-Shabaab selv
460 står bak piratvirksomheten. Derimot er det indikasjoner på at Al-Shabaab indirekte skummer fløten av denne lukrative virksomheten gjennom skattlegging av de løsepengene som betales.

Hele det globale bildet som omgir Norge og norske interesser er i endring. Fra
465 en bipolar verden under den kalde krigen, via en amerikansk-dominert uni-polar verden i den etterfølgende perioden, er vi nå definitivt på vei inn i den multipolare verden. Amerikansk dominans er redusert og nye økonomiske og politisk maktsentra trer frem. Det er særlig de såkalte BRIKS-landene vi her snakker om; Brasil, Russland, India, Kina og Sør-Afrika, men det er også andre
470 aktører som melder seg på.

Denne utviklingen setter selvfølgelig også E-tjenesten på nye prøver. De omgivelsene som påvirker et Norge med store internasjonale interesser blir mer og mer komplekse. Det betyr at vi må analysere og vurdere utviklingen i
475 områder vi tidligere fattet liten interesse for.

Kina er et slikt land. Kina er i dag en sentral, global økonomisk aktør, og må i årene fremover også forventes å bli en sentral, internasjonal politisk aktør. Å forstå Kina er avgjørende for å forstå mange av de faktorer som vil prege
480 verdensutviklingen de neste tiårene.

Det kommende året vil preges av en nærmest full utskiftning av hele den sivile og militære ledelsen i Kina. Xi Jinping tar over ledelsen av Kinas kommunistparti ved partikongressen til høsten og vil i tur og orden sikre seg
485 kontrollen også over presidentembedet og Militærkommisjonen. Det kan neppe ventes grunnleggende endringer i kinesisk politikk før denne prosessen er over, men det knytter seg betydelig interesse til utviklingen deretter.

Mens fokuset hos kinesiske myndigheter så langt hovedsakelig har vært rettet
490 mot økonomisk fremgang og velstandsutvikling i befolkningen, er det vanskelig å se at et fremtidig Kina ikke også må forholde seg til forventningene om å ta et større ansvar i internasjonal politikk.

495 I tillegg blir det spennende å se om og eventuelt på hvilken måte landets vekst og
velstandsutvikling vil påvirke befolkningen. Så langt synes brede lag av
befolkningen fornøyd med den velstandsutvikling som har vært, og det er få
tegn til en bred folkelig opposisjon utover begrensede, intellektuelle miljøer.
Fremvekst av en slik opposisjon hemmes også effektivt av landets
500 sikkerhetsapparat, som systematisk slår ned på tilløp til demonstrasjoner og uro.
Det samme gjelder i forhold til alle tilløp til separatisme.

Militært sett har det tradisjonelt vært forholdet til Taiwan som har dimensjonert
det kinesiske forsvaret. Etter hvert har landet også utvidet sitt interesseområde
505 til de nære havområder, særlig Sør-Kina-havet, der det er flere interessekonflikter
mot andre tilgrensede stater. Gradvis omformes det kinesiske forsvaret -
Folkets Frigjøringshær - fra en gigantisk, enkelt utrustet hærstyrke til et moderne
fellesforsvar som satser på en godt utrustet, havgående marine, moderne
flystyrker og nye kapasiteter for operasjoner i verdensrommet og det digitale
510 rom - cyberspace.

For Kina står tilgangen på råvarer helt sentralt i de sikkerhetspolitiske
vurderingene. Landet er kritisk avhengig av stabil og sikker tilgang på de fleste
typer ressurser for å vedlikeholde sin økonomiske vekst. Dette forklarer landets
515 aktive engasjement i store deler av Afrika, Asia og Latin-Amerika, og etter hvert
også kinesernes økende interesse for et område som opptar oss nordmenn -
Nordområdene og Arktis.

Det er særlig to aspekter ved Arktis som opptar Kina; ressurstilgangen og
520 mulighetene for en ny sjøveis transportrute mellom Asia og Europa og USA's
østkyst. På ressurssiden er Kina særlig opptatt av stabil tilgang på olje og gass, og
konstaterer at en betydelig del av verdens uutnyttede energiforekomster
befinner seg i Arktis. På sikt kan det også tenkes betydelige forekomster av
mineraler på og under den arktiske havbunnen. Gjennom ismeltingen åpner
525 det seg muligheter for nye, korte transportveier til Kina for disse ressursene.

Kina satser derfor aktivt på forskning i Arktis - de er for eksempel etablert med
en egen forskningsstasjon på Ny-Ålesund på Svalbard, har bygget en ny større
isbryter for forskningsformål og ønsker observatørstatus i Arktisk Råd.

530

Så er jeg - deres Majestet, mine damer og herrer, kommet frem til det siste
temaet jeg vil ta for meg i dette foredraget. Og jeg har selvfølgelig spart det

viktigste til slutt - Russland og Norges nære interesseområder - Nordområdet.

535

Før jeg går inn i en mer omfattende beskrivelse av utviklingen i Russland, vil jeg imidlertid begynne med det viktigste: Forholdet mellom Norge og Russland er i dag godt, og vi vurderer ikke at Russland i dag utgjør noen militær trussel mot Norge.

540

Det betyr imidlertid ikke at ikke Russland er viktig for Norge. Snarere er det slik at Russland med sin størrelse og sine tilknytningspunkter mot Norge og norske interesser i all overskuelig fremtid vil være av svært stor betydning for oss.

545

Derfor er det også viktig at Etterretningstjenesten følger utviklingen i Russland, både på det sivile og militære områder. På den måten kan man sikre en dyp forståelse av den utvikling som skjer, og en evne til å tolke endringer og hendelser som måtte komme basert på solid innsikt og kunnskap. Og det skjer for tiden mye i Russland som det er svært viktig for Norge å forstå.

550

Jeg vil starte med det politiske området.

555

Etter den kalde krigens slutt forventet mange i Vesten - også her i Norge - en utvikling mot en vestlig demokratimodell i Russland. Forsøkene var der, men måtte vike plass som følge av demokratiseringens bakside - det som de fleste russere oppfattet som noen få kapitalisters ran av fellesskapets produksjonsmidler og Russlands synkende anseelse på den internasjonale arena.

560

Etter 12 år med Putin-styre i Russland er det ingen tvil om at vi har fått et stadig mer autoritært Russland. Tidsskriftet The Economist flyttet like før jul Russland fra å være en såkalt hybrid-stat - altså noe mellom et demokrati og et autoritært regime - til et rent autoritært regime. Bakgrunnen er blant annet de manglende mulighetene for å utvikle en reell opposisjon og den sterke styringen av mediene. Det paradoksale ved Russland er samtidig at nettopp disse autoritære trekkene synes å treffe godt hos brede velgergrupper; sterk ledelse, stabilitet og et respektert og tydelig Russland på den internasjonale arena er det mange velgere prioriterer.

565

570

Gårsdagens presidentvalg viser jo også med all tydelighet at velgernes valgmuligheter ikke er all verden, de tre kandidatene som etterfulgte Putin i oppslutning var kommunistpartiets leder Zjuganov, multimilardæren Prokhorov og ultranasjonalistenes kandidat, Zjirinovsij. Den demokratiske

opposisjonen er fortsatt meget svak.

575 Med sin komfortable valgseier i første valgomgang i går, kan Putin nå rette blikket fremover. Han står overfor betydelige både politiske og økonomiske utfordringer.

580 Politisk må han forvente fortsatte utfordringer fra den politiske opposisjonens side. Presset om politiske reformer vil vedvare, men vil møte motstand innad i den politiske eliten som har alt å tjene på et status quo. Russland har utviklet en stadig sterkere korrupsjonskultur og rangeres av organisasjonen Transparency International som nr. 143 av 180 land, der altså nr. 180 er det verste.

585 Russlands økonomiske situasjon er i dag relativt god og stabil, noe som kan tilskrives høy oljepris, betydelige valutareserver og lav utenlandsgjeld. OECD forventer en økonomisk vekst på 3,5-4 % de kommende årene, som faktisk er høyere enn de fleste EU-land, men samtidig mindre enn gjennomsnittet for BRIKS-landene under ett. Statsgjelden i Russland er bare 10 % av BNP,
590 sammenlignet med 80-120% i flere vest-europeiske land.

Selv om en del av makrotallene for russisk økonomi er ganske brukbare, betyr imidlertid ikke det at de mer langsiktige økonomiske utsiktene nødvendigvis er like lyse. Landet er nokså ensidig avhengig av olje- og gassinntektene, og er svært
595 sårbart for prissvingninger. Utenlandske investorer oppfatter fortsatt Russland som lite attraktivt, blant annet som følge av uforutsigbare juridiske rammebetingelser og den høye korrupsjonen. Samtidig vil Russland være kritisk avhengig av nettopp slike investeringer i årene som kommer, både innenfor petroleumssektoren og for å utvide sin industrielle base generelt.

600

Også den demografiske utviklingen er en alvorlig utfordring i årene som kommer. Landets befolkning på ca. 140 millioner innbyggere er synkende, levealderen er fortsatt lav, andelen av befolkningen i yrkesaktiv alder går nedover og motstanden mot arbeidsinnvandring er stor. I sum gir dette økte statlige
605 utgifter fremover, men færre hender i arbeid til å finansiere det hele. I det hele tatt er det vanskelig å se hvordan dette enorme kontinentet skal kunne oppfylle selvbildet om å være en global og regional stormakt på sikt, og det er derfor også et spørsmål når dette vil synke inn både i lederskapet og befolkningen og gi seg utslag i mer realistiske ambisjoner og prioriteringer fremover.

610

For Norges del er det spesielt interessant å merke seg at hovedpillaren i Russlands fremtidige økonomi vil være knyttet til Nordområdene. Størstedelen av landets uutnyttede olje- og gassreserver befinner seg i russisk Arktis, på land og under sokkelen i Barentshavet, Karahavet og tiliggende havområder. Det er her motoren i russisk økonomi vil ligge de kommende tiårene.

På russisk side er det også store forventninger til utviklingen av den nordlige sjørute. I 2011 trafikkerte et tredvetalls fartøyer ruten fra Barentshavet til Beringstredet - en tredjedel av dem kommersielle handelsfartøyer. Russerne investerer tungt i infrastruktur for å understøtte den nordlige sjørute, og ser et stort potensial både som eksportrute for den olje og gass som skal utvinnes i og utenfor nordvest-Russland mot de asiatiske markedene og USA's vestkyst, og som en alternativ seilingsrute for øvrig handel mellom Asia og Europa og østkysten av Amerika. For Norge er det vanskelig å spå hvor raskt en slik utvikling vil komme, men det er ingen tvil om at den - når den kommer - vil medføre en betydelig økt virksomhet i områdene som grenser mot Finnmark og potensielt en betydelig større skipstrafikk langs Norges kyst i fremtiden, kort sagt en økt strategisk vekt for disse områdene i global sammenheng.

Det er e-tjenestens vurdering at dette ikke nødvendigvis vil medføre økt militær spenning i området. Russlands Arktis-strategi tar sikte på et godt samarbeid med de andre polarnasjonene og en fortsatt lavspenning i regionen. Det kan likevel ikke utelukkes militære implikasjoner av utviklingen på lengre sikt.

Det som derimot er klart, er at Russland for tiden gjennomfører en omfattende modernisering av sine militære styrker. Russlands militære ambisjon er å matche USA's strategiske kjernefysiske arsenal, for derigjennom å hevde sin rolle som global, kjernefysisk stormakt. I tillegg ønsker Russland å utvikle sin konvensjonelle militære kapasitet til et moderne verktøy i et regionalt perspektiv.

I årene etter den kalde krigens slutt evnet Russland i liten grad å modernisere og vedlikeholde sine væpnede styrker. Det eneste feltet der landet har klart å holde noenlunde følge er de strategiske, kjernefysiske våpnene, som fortløpende har blitt vedlikeholdt og oppgradert. Gjennom de siste 10 årene har det foregått en gradvis omstrukturering av de konvensjonelle styrkene, som er redusert i antall men har fått høyere profesjonalitet og mobilitet. Øvingsmønsteret er forbedret år for år i denne perioden innenfor alle forsvarsgrener, og etter Georgia-krigen

legges det stadig større vekt på koordinerte fellesoperasjoner. Dette er også bakgrunnen for en helt ny kommandostruktur innenfor det russiske forsvaret.

655 Det har funnet sted en del modernisering også av de konvensjonelle styrkene de siste ti årene, men fortsatt er det slik at mye av hovedmateriellet eldes og nærmer seg slutten av sin levetid. Dette er bakgrunnen for at Russland i fjor lanserte et nytt investeringsprogram for forsvarssektoren med betegnelsen GPV 2020. Programmet strekker seg altså over en periode på knappe ti år og innebærer investeringer for 4000 milliarder norske kroner i perioden. Under
660 presidentvalgkampen, for et par uker siden, relanserte statsminister Putin programmet, denne gang med en ramme på hele 4500 milliarder norske kroner. Sett i forhold til størrelsen på de russiske forsvarsbudsjettene de senere årene er tallet svimlende høyt, og for de tre første årene frem mot 2014 alene innebærer planen en økning av forsvarsbudsjettene med minst 50%. I tillegg gjøres det en
665 omfattende statlig satsing for å omstille og modernisere forsvarsindustrien.

Det gjenstår selvfølgelig fortsatt å se at materiellanskaffelsesplanen blir realisert. Det er imidlertid verdt å merke seg at den allerede er fulgt opp gjennom betydelige nye kontrakter med russisk industri, samt inngåelsen av en
670 storkontrakt med Frankrike om bygging av fire amfibiefartøyer av Mistral-klassen. Det introduseres nye undervannsbåtklasser i den russiske marinen, det bygges nye femtegenerasjons kampfly, det kommer nye avanserte luftvernssystemer og nye stridskjøretøyer for landstyrkene. E-tjenesten vurderer det slik at det er stor politisk vilje til å realisere programmet, men at graden av
675 oppfyllelse vil avhenge av olje- og gassinntektene i årene som kommer, samt behovet for omfattende og kostbare velferdsreformer for å tekkes massene i et land der 40 % lever under fattigdomsgrensen.

På det utenrikspolitiske området er det ikke grunn til å vente omfattende
680 endringer når tandemet Putin-Medvedev bytter plass. Det er grunn til å tro at Vladimir Putin vil se det i Russlands interesse å bygge videre på det generelt bedre samarbeidsklimaet overfor Vesten, mens både missilforsvar og forholdet til Iran og Syria fortsatt vil være potensielle snublehindre. Frem mot OL i 2014, som blir en viktig arena for å vise frem det moderne Russland, vil det
685 imidlertid være i Russlands åpenbare interesse å unngå alvorlige konfrontasjoner med Vesten.

For Norges del må vi forholde oss til et Russland i endring. Begge land har klare

690 interesser i den fremtidige utvikling av nordområdene - som ressursbrønn for
viktige både marine og fossile ressurser, og vi er begge tjent med lavspenning og
gode, korrekte forbindelser. Samtidig er det umulig å unngå å se sider ved det
russiske samfunnet som utviklingen mot et mer autoritært styresett, den
alvorlige korrupsjonsutviklingen, potensialet for fremtidig intern uro, en meget
695 sterk oppbygging av militære kapasiteter og tydelig uttalte stormaktsambisjoner.

Jeg har i det foregående tatt dere med på en vandring gjennom de viktigste av
Etterretningstjenestens fokusområder. Jeg har på ugradert nivå delt med dere
700 våre konklusjoner på viktige utviklingstrekk av betydning for Norge og for
norske interesser ute i verden. Jeg nevnte innledningsvis av
Etterretningstjenesten i år kan feire sitt 70-års jubileum. Ikke alle vil være enige i
det. Noen vil si at det startet i 1940, noen i 1946 og noen vil vel si at vi har
drevet etterretning sammenhengende siden vikingtiden. Etterretningstjenestens
705 historie, som ble skrevet på slutten av 1990-tallet konkluderer imidlertid med at
startpunktet for en moderne norsk etterretningstjeneste var etableringen av en
etterretningsavdeling i Forsvarets Overkommando i London i 1942 under
ledelse av Alfred Roscher Lund.

710 70 år senere forblir vår oppgave å holde norske myndigheter oppdatert på
utviklingen i områder av betydning.

Kilde

www.oslomilsamfund.no

715

Emner

Etterretning, Foredrag, Forsvar, Militæret

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/med-fokus-pa-norske-interesser-i-en-multipolar-verden>

720

725